

The A. E. Nordenskjöld Collection. Annotated catalogue of maps made up to 1800. 1979–1995, Compiled by A.-M. Mickwitz, L. Miekkaavaara and T. Rantanen, vol. 1–4 and vol. 5 by C. af Forselles-Riska, Helsinki–Stockholm, Helsinki University Library, vol. 3, 781, s. 185.

Wytyczak R., 1998, *Śląsk w dawnej kartografii*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.

Wytyczak R., 2003, *Publikowane mapy Śląska do połowy XVIII wieku na tle innych regionów oraz ich adaptacje przez kartografów europejskich*. „Polski Przegl. Kartogr.” T. 35, nr 4, s. 265–275 (il. części mapy z kartuszem z tytułem wydania z 1738 r. s. 269).

Zembaty J., 1957, *Najstarsze mapy Śląska i ich autorzy*. „Kwartalnik Opolski” nr 2, s. 115–147.

The 500th anniversary of Martin Helwig's (1516–1574) birthday and his map of Silesia from 1561

Summary

The year 2016 marked the 500th anniversary of the birth of the first Silesian cartographer – Martin Helwig (1516–1574). His greatest cartographical work is the map of Silesia published in 1561, which is the most beautiful, the most famous and the rarest map of all Silesia. For many years it was the main source of information for presenting Silesia on the maps of the most prominent contemporary cartographers. Because of its artistic value, M. Helwig's map is frequently presented at exhibitions, mainly in Poland and Germany. Literature on its subject is not particularly rich. Recently there appeared some elaborations on it, among others in the form of exhibition catalogues.

From the first until the last edition of 1778, 13 known editions of this map were published, which are represented by 33 copies in library and private collections. They are the editions of 1561, 1605, 1612, 1627, 1642, 1685, 1738, 1645, 1746, 1765, 1776 (twice) and probably 1778, as well as a facsimile by Heinrich Lesser from 1889 (from the 1738 edition). A full list of remaining copies of various editions of Martin Helwig's map of Silesia is presented in table 1. In com-

parison to a similar table published in the author's article from 2004, the current version includes seven new copies, among them the recently discovered copies of the 1642 and 1776 editions, changes of ownership of two copies (1612, 1738) and unknown copies of several editions (1738, 1745, 1765, 1776). Most remaining copies of Helwig's map (eight each) come from the editions of 1738 and 1765, as well as from the first 1776 edition. There are still no copies of the 1627, 1746 and 1778 editions.

One can only wonder if the Wrocław copy of the first 1561 edition, which was lost in 1945, will ever resurface. Today the only known copy (colored) of that edition is stored in Badische Landesbibliothek in Karlsruhe (sign. Gg 1; see table 1 and K. Kozica 2004). The Wrocław collection includes copies of the following editions: 1605, 1612, 1685, 1738, 1745 and 1776 (the first of that year). Edition from 1612 is in the dr Tomasz Niewodniczański collection of the Ossolineum, the remaining copies in the collection of the University Library in Wrocław. A copy of the 1738 edition of the map is in the private collection of the author.

KAZIMIERZ KOZICA

Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum
k.kozica@zamek-krolewski.pl

Nowy Globus Manga – nieznaną polski globus z początku XX wieku

W 2016 roku na polskim rynku antykwarycznym pojawił się nieznaną dotychczas w literaturze przedmiotu globus Ziemi w języku polskim produkcji niemieckiej z następującym tytułem i notą wydawniczą, umieszczonymi na półkuli południowej na Oceanie Spokojnym:

NOWY GLOBUS

MANGA

33 cm średnicy. 104 cm obwodu.

Wykonany z współdziałaniem [sic] naukowym
radcy Szkolnego Otto.

DEUTSCHER [sic] VERLAG G.M.B.H.

WARSCHAU - POSEN.

Poniżej tego tekstu znajduje się legenda z objaśnieniem siedmiu sygnatur – sześciu liniowych i jednej punktowej:

Koleje żelazne

Projekt. drogi żelazne

Karawany

Linie regul. żegl. parowej

Ciepłe prądy morskie

Zimne prądy morskie

Wysokości i głębokości w metrach

oraz poniżej tej legendy – jedna podziałka liniowa i skala liczbowa:

Podziałka 1:28,500 000

Jest to duży globus o wysokości około 62 cm i – jak podano poniżej tytułu – ma 33 cm średnicy i 104 cm obwodu. Globus wykonany został w skali 1:28 500 000. Aż trudno uwierzyć, że tak duży globus pozostał do tej pory nieznanym geografom i kartografom oraz kolekcjonerom¹ dawnych globusów w Polsce². Jego pojawienie się jest więc dla nich z jednej strony wielkim zaskoczeniem, wręcz sensacją, ale z drugiej strony dla znawców tematu nie, gdyż skompletowanie listy polskich globusów nadal wymaga wielu poszukiwań i badań.

Nowy Globus Manga nie jest wymieniony w pracy Janiny E. Piaseckiej (2004), jedynym jak do tej pory opracowaniu kompleksowo traktującym problematykę polskojęzycznych globusów produkowanych w Europie w XIX i XX wieku. W tym cennym i bardzo pomocnym opracowaniu autorka omawia takie globusy wyprodukowane do czasu I wojny światowej, następnie z okresu po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. do wybuchu II wojny światowej w 1939 r. oraz z okresu po drugiej wojnie światowej. J.E. Piasecka opracowując je bazowała głównie na utworzonym z jej inicjatywy największym zbiorze polskich globusów w Muzeum Wincentego Pola (oddziale Muzeum Lubelskiego) w Lublinie oraz na wiedzy zgromadzonej przez wiele lat pracy Podkomisji Kartografii Globusowej Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Adolf Mang (1849–1933) pochodził z Krautheim an der Jagst (północno-wschodnia Badenia-Wirtembergia) i był nauczycielem w szkole podstawowej. Działał w Heidelbergu, Stuttgarcie i w Baden-Baden. Wprawdzie, jak podaje Peter E. Allmayer-Beck (1997, s. 286), nic nie wiadomo na temat działalności Adolfa Manga jako producenta (wytwórcy) globusów, to jednak pod jego nazwiskiem ukazała się w Stuttgarcie i pod szyldem wydawnictwa *Ad. Mang's Geogr.-Astron. Verlag* seria globusów Ziemi o następujących średnicach: 17 cm, 25 cm, 33 cm i 48 cm.

¹ Globus został nabyty do prywatnej kolekcji.

² Inny, w gorszym stanie egzemplarz takiego globusa pojawił się na rynku antykwarycznym już w 2006 r. (archiwum autora).

Ryc. 1. *Nowy Globus Manga*, początek XX w. (źródło: internet)

Ryc. 2. Nota wydawnicza *NOWEGO GLOBUSA MANGA* (źródło: internet)

Peter E. Allmayer-Beck (1997, s. 343) podaje również, że globus o średnicy 17 cm pojawił się w 1912 r., natomiast największy globus o średnicy 48 cm miał co najmniej osiem wydań i ukazywał się jeszcze w latach trzydziestych (piąte wydanie ok. 1920 r.). Wydawnictwo publikujące te globusy nie przetrwało II wojny światowej.

Ryc. 3. Ziemie Polski współczesnej na *Nowym Globusie Manga* (źródło: internet)

Polskojęzyczny globus Ziemi Adolfa Manga jest tłumaczeniem oryginalnego niemieckiego globusa politycznego o takiej samej średnicy 33 cm, który ma następujący tytuł i notę wydawniczą w języku niemieckim:

MANG'S
NEUER ERD-GLOBUS
33 cm Durchm. 104 cm Umfang.
Hergestellt
unter wissenschaftl. Mitarbeit d. Prof. Dr. Stricker.
STUTTGART
AD. MANG'S GEOGR. ASTRON. VERLAG.

W tytule tym podano, że niemieckojęzyczna edycja globusa została wykonana pod naukowym kierow-

nictwem prof. dr. Strickera (brak podanego imienia), natomiast w tytule polskojęzycznej edycji wymieniono w tym miejscu niejakiego radcę szkolnego Otto. W tytule polskim poza rzucającymi się w oczy błędami pisowni, tzw. literówkami, znajdujemy także nazwę wydawnictwa publikującego polski globus. Jest to *DEUTSCHER [sic!] VERLAG G.M.B.H. WARSCHAU - POSEN*, bliżej nieznane polskie lub niemieckie wydawnictwo z siedzibą w Warszawie i w Poznaniu.

Warto także zauważyć, że na obszarze dawnej Polski znajduje się wiele bezbłędnych nazw, np. *Warszawa, Kraków, Lublin, Łódź, Lwów, Poznań, Gdańsk*, czy na terenach już Polski współczesnej: *Wrocław* i *Szczecin*. Natomiast trzy państwa zaborcze opisane zostały jako *CESARSTWO ROSYJSKIE, CES. NIEMIECKIE* i *AUSTRO-WEGRY*. Poza granicami politycznymi sprzed 1914 r. i ówczesnymi nazwami państw zostały oznaczone i opisane ważniejsze miasta i stolice państw, ważniejsze łańcuchy górskie (np. *Karpaty*) oraz stosownie do legendy (zob. wyżej) wybrane cztery elementy gospodarcze i trzy fizyczne.

Globus został wydany w polskiej wersji językowej przed I wojną światową, czyli przed 1914 rokiem i musiał być tłumaczeniem pierwszej lub jednej z pierwszych edycji oryginalnej niemieckojęzycznej wersji globusa Adolfa Manga z początku XX wieku.

Literatura

- Allmayer-Beck P.E. (wyd.), 1997, *Modele der Welt. Erd- und Himmelsgloben*. Wiedeń: Bibliophil Edition.
- Piasecka J.E., 2004, *Polskie globusy Ziemi z XIX i XX wieku*, Muzeum Lubelskie w Lublinie, Oddział Dworek Wincentego Pola. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

The new Mang's globe – an unknown Polish globe from the early 20th century

Summary

In 2016 a new, German made, Polish language globe of the Earth, previously unknown to literature of the subject, appeared on the Polish antiquities market. The new Mang's globe is made in the scale of 1:28,500,000, it is 62 cm high and 33 cm in diameter. It was published in the Polish language version

before the I World War (before 1914) and it had to be a translation of the first (or one of the first) editions of the original German language version of the political globe of Adolf Mang from the early 20th century, manufactured under the label of Ad. Mang's Geogr.-Astron. Verlag globe production company.